

KLASİK ARAP EDEBİYATINDA “LAHN” KONULU RİVAYETLER

Mehmet Nafi ARSLAN*

Öz

Arap edebiyatı kaynaklarında konuşma ve yazı dilinde düşülen hatalar ile ilgili bir çok kısa hikaye yer almaktadır. Bu hikayelerde dili yanlış kullananlar sıradan kişiler olabildiği gibi bazen halife, yönetici, islamî ilimlerde öne çıkmış bir âlim veya filoloji sahasının üstadları da olabilmektedir. Söz konusu hatalar günlük konuşmalarda meydana gelebildiği gibi, bazen bir ayeti okurken ya da resmi bir yazıyı yazarken de meydana gelebilmiştir. Dil hatasına neden olan kişilerin karşılaştıkları tepkiler de farklılık göstermektedir. Sözelimi bazıları küçümsenip azarlanırken kimileri de fiziki cezalara maruz kalmışlardır. Çalışmamızda klasik Arap dili kaynaklarında yer alan bu tür hikayeler incelenerek eski Arap toplumunun dile karşı olan tutumları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, Lahn, Nahiv, Rivayet.

Narratives About Language Mistakes in Classical Arabic Literature

Abstract

There are a lot of short stories about the language mistakes people make when using the language in the Arabic language resources. Those who misuse the language in these stories may sometimes be caliphs, rulers, scholars who are prominent in Islamic sciences, ordinary people, as well as leading scholars of the field of philology. Such mistakes can come to the foreground in daily conversations, sometimes they can come to the occasion while reading a verse or writing a formal writing. The reactions of the people who caused the language error also differ. While some of them have been scorned and scolded, others have been subjected to physical punishment. In this study, we tried to reveal the position of the language in the Arabic language by examining these types of narratives in the classical Arabic language sources.

Keywords: Arabic literature, Language mistakes, Arabic grammar, Narrative.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça Mütercim Tercümanlık Bölümü, m.nafiarslan@hotmail.com

Giriş

Lahn kelimesinin lügat anlamına bakıldığında oldukça farklı anlamlarda kullanıldığı görülür. İfade ettiği anlamlardan bazıları, “Nefesi alçaltıp yükseltmek, imalı konuşmak, meyletmek, lehçe, şive, zeka, anlamak, sözün mana ve muhtevası, üslûbu, söyleniş tarzı ve dili hatalı kullanmak” gibi anlamlardır.¹ Bu kelime Kurân-ı Kerîm’in, وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ “ve herhalde sen onları lakırdılarının üslubundan tanırsın.”² ayetinde konuşma üslubu, tarzı anlamında kullanılmıştır. لَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ اللَّحْنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ “Belki sizlerden biri diğerinden daha zeki, ince kavrayışlı olabilir.”³ hadisinde ise zeki olmak anlamında kullanılmıştır.⁴ Kelimenin anlam zenginliği bazı durumlarda yanlış anlamalara da mahal vermiştir. Örneğin, Muaviye (ö. 60/680) ile ilgili anlatılan şu hikayede kelimenin ifade etmek istediği anlamın dışında bir anlamın anlaşıldığı konu edilmektedir:

“Zikredildiğine göre bir gün Muaviye yanındakilere şöyle sorar: “Ebû Ziyâd nasıl birisidir?” Onlar da، ظريفٌ على أنه يلحن “Lahn yapmasına rağmen zeki birisidir.” diye cevap verirler. Muaviye bu cevap üzerine, “O halde bu durum onun daha zeki olduğunu göstermez mi?” diye sorar. Halbuki oradakiler يلحن kelimesi ile “dilde hata etmeyi” kastedmişlerdi. Muaviye ise kelimenin “zeki olmak” anlamında kullanıldığını düşünmüştü.”⁵

Lahn kelimesinin farklı anlamlarından kastedilmeyeni anlama ile ilgili daha çarpıcı örnekler de bulunmaktadır. Zira Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından Câhîz (ö. 255/869)’in bu kelimeyi kast edilenden farklı bir anlamıyla anladığı ve ünlü eseri *el-Beyân ve’t-Tebyîn*’de bu yanlış anlamıyla okuyuculara arz ettiği zikredilmektedir. Söz konusu hadise ve Câhîz’in yanlışını bizzat itiraf etmesi kaynaklarda şöyle yer almaktadır:

¹ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, tahk. Ahmed ‘Abdulgafûr ‘Attâr, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1987, VI, 2193-2194; İbn Manzûr Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî, *Lisânu’l-Arab*, nşr. Dâru Sâdır, Beyrut 1414, XIII, 379-381.

² Muhammed, (47), 30.

³ Buhârî, “Kitâbu’l-Hiyel”, 9 (6967).

⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, tahk. Muhammed ‘Avd, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 2001, V, 41; Muhammed b. Hasan İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Hamdûniyye*, tahk. İhsân Abbâs-Bekr Abbâs, Dâr-u Sâdır, Beyrut 1996, VII, 271.

⁵ Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *Rebî’u’l-Ebrâr ve Nusûsu’l-Ahbâr*, tahk. Abdülemîr Mihnâ, Müessesetü’l-A’lemî li’l-Matbû’ât, Beyrut 1992, II, 182.

“el-Beyân ve't-Teyîn'de Câhiz, يستحسن من النساء اللحن “Kadınların dilde hata yapmaları güzel görülür.” der ve sözüne delil olarak Mâlik b. Esmâ b. Hârice'nin bir cariyeyi vassfettiği şu beytine yer verir:

منطقُ صائبٌ و تلحنُ أحياناً وخيرُ الحديث ما كان لحناً

(Onun) konuşması doğru bir konuşmadır. Bazen sözünü lahn ile (herkesin anlayamayacağı şekilde) söylemektedir ki sözün en iyisi bu özelliği taşıyandır.”

Ali b. Müncim, Câhiz'e, “Şair bu beytiyle cariyeyi –dili yanlış kullanmakla değil- zekilikle vassfetmektedir. Cariyenin derdini açık bir şekilde ifade etmek yerine bunu tevriye ile yaptığını belirtmektedir. Senin gibi fazilet ve ilim sahibi bir insan nasıl bunu fark etmez de böyle bir hataya düşer?” diye sorduğunu ve onun da bu hatasını kabul ve itiraf ederek, “Bu yanlış daha sonra fark ettim.” dediğini ifade eder. İbn Müncim, “Peki eserindeki bu hatayı niye düzeltmiyorsun?” diye sorduğunda ise Câhiz: “Kervanlar alıp götürdükten sonra onu nasıl düzeltebilirim ki?” cevabını verir.⁶

Birçok farklı anlama gelen lahn kelimesi, zaman içerisinde “Dilde hata yapmak” anlamıyla daha çok kullanılmaya başlanmıştır.⁷ Ancak bu kavramı şâz, garîb, ve zaif gibi kavramlardan ayırtmak gerekir. Şâz genel kabule ve kurala aykırı olmak anlamına gelirken kelimelerin kullanım sıklığı, işlekliliği ve kullanım değerlerini gösteren garîb, zaîf, münker, redî, mezmûm, hûşî, nevâdir, şevârid ve metrûk gibi kavramlar kaybolmuş, kaybolmaya yüz tutmuş ya da kusurlu kelimeleri ifade eder.⁸ Bu tür kelimeleri konuşma veya yazı dilinde kullanmak her ne kadar konuşma kusuru, fesaheti bozan durumlar olarak kabul edilse de lahn olgusu içerisinde değerlendirilmez. Bu çerçevede Kur'an kıraatine ilişkin lehçe kullanımına dair örnekler de lahn olarak kabul edilemez.⁹ Ancak şunu belirtelim ki bu araştırmanın konusu lahn olarak kabul edile-

⁶ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretül'l-Hamdüniyye*, VII, 271.

⁷ Şahabettin Ergüven, “Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum 2007, c.VI, sayı: 11, s. 160.

⁸ Soner Gündüzöz, “Şâz”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 384.

⁹ Soner Gündüzöz, “Kur'an'da Yerleşik Gramer Kurallarına Aykırı Dil Yapıları Ve Kur'an'ın Lehçe Haritası Üzerine Bir İnceleme (I)”, *Nüsha*, İstanbul 2002, Sayı: 6, s. 77.

bilecek ya da edilemeyecek kullanımları tespitten ziyade klasik Arap edebiyatı kaynaklarında doğrudan lahn olarak değerlendirilen ve bu kapsamda yer verilen rivayetleri tespit edip incelemektir.

Lahn ile ilgili rivayetlere geçmeden önce Arapların dili doğru kullanmaya verdikleri önem üzerinde durmak gerekir. İleride görüleceği üzere, dilin yanlış kullanımı ile ilgili nakledilen rivayetlerde yanlış neden olan kişilere bazen öyle tepki ve cezalar verilmiştir ki, Arapların dil ile ilgili düşünceleri anlaşılmadan bunlara anlam vermek mümkün olmayacaktır.

A- Araplarda Dilin Doğru Kullanılmasına Verilen Önem

Esasında bütün toplumlar dillerini sever ve dilin doğru kullanılmasına az ya da çok önem verir. Ancak kadim Arap toplumunda bu önemin olağanüstü boyutlara vardığı görülmektedir. Zira Cahiliye dönemi Araplarında dili iyi kullanan şairlerin toplumun en saygın bireyleri olarak görülmeleri, şairi bulunmayan kabilelerin kınanmaları bunu en açık delilidir. Aynı toplumun yeni doğan çocuklarını bozulmamış bir dil öğrensinler diye köylere, çölde yaşayan yabancı ailelere bırakmaları da dil ile ilgili aşırı hassasiyetlerinin göstergesidir. Yine bu hassasiyetin bir sonucu olarak bazı Arapların başka yerlere göç etmekten kaçındıkları ifade edilir. Hatta Ukvatân isimli Arap kabilesinin, dilleri bozulmasın diye yurtlarından ayrılmadıkları gibi, sırf bu gerekçeyle yabancı bir misafiri üç gecedan fazla yanlarında barındırmadıkları da kaynaklarda zikredilen bilgiler arasındadır.¹⁰

Dilin önemine ait fikirler muallaka şairlerinin beyitlerinde de dile getirilmiştir. Zuheyr b. Ebî Sulmâ muallakasının son beytinde insanın dil ve kalpten ibaret olduğunu, gerisinin et ve kemikten öteye gitmediğini şöyle dile getirmektedir:

وَكَايْنِ تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجَبٍ زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ

Sustukları müddetçe beğendiğin nice kişiler var ki, eksiklik veya üstünlükleri konuşunca belli olur.

¹⁰ ez-Zebidî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tahk. Komisyon, Dârü'l-Hidâye, tsz., VIII, 405; Abdülhamit eş-Şelekânî, *el-A'râbu'r-Ruvât*, el-Münşeetü'l-'Amme li'n-neşri ve't-Tevzî'i ve'l-İ'lân, Trablus 1982, s. 153-154; Kenan Demirayak-Selami Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, Erzurum 2001, s. 8.

لِسَانُ الْفَتَى نَصْفٌ وَنِصْفٌ فَوَادُهُ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ وَالذَّمُّ

*Gencin yarısı dili, diğer yarısı ise kalbidir, geriye kalan et ve kemikten başka bir şey değildir.*¹¹

Hız. Peygamber (s.a.v), dil ve edebiyat yönünden ileri düzeyde bulunan Arap toplumunda yetişmiş ve üstün bir dil kabiliyetine sahip olmuştur. Hadislerinde dili doğru kullanmanın önemine işaret ettiği gibi dili yanlış kullananları da uyarmıştır. Örneğin, “*Ben Arapların en fasihiyim. Kureyş Kabilesi’ne mensubum ve dilim Benû Sa’d İbn Bekr kabilesinin dilidir?*”¹² sözüyle dil özelliklerini öne çıkararak dilin önemine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda dilini düzeltmek için çabalayan kişiye dua etmiş ve bir hadiste “*Dilini düzelten kimseye Allah rahmet etsin.*”¹³ ifadeleriyle dili düzgün kullanmanın önemini belirtmiştir. Huzurunda hatalı konuşan bir kişi için yanındakilere, “*Kardeşinizi irşâd edin.*”¹⁴ hitabı da dilin doğru kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁵

Dilin doğru kullanılması gerektiği ile ilgili bedevi Arapların çok hassas oldukları ile ilgili çok çeşitli rivayetlere rastlamak mümkündür. Örneğin çarşıya giden bir bedevi, tüccarların gramer kuralına uymayan bozuk konuşmalarına şahit olunca şöyle der: “*Sübhanallah! Dilde lahn yaptıkları halde kazanıyorlar. Biz ise lahn yapmadığımız halde kazanamıyoruz.*”¹⁶ Bedevî Arabın bu sözü, üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Zira bir kişinin hem hatalı bir dil

¹¹ Ebû Osman ‘Amr b. Bahr el-Câhız, *er-Resâilu’l-Edebiyye*, nşr. Dâru Mektebet-i Hilâl, Beyrut 1423, s. 314.

¹² ez-Zemaşerî, *Rebî’u’l-Ebrâr*, V, 201; Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî el-Husrî, *Zehrü’l-Âdâb ve Semerü’l-Elbâb*, Daru’l-Ceyl Beyrut, tsz., I, 59.

¹³ Müttâkî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl* “Kitâbu’l-İlm min Kısmi’l-Ef’âl”, 1 (29344); Ebû’l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasais*, nşr. el-Hey’etu’l-Mısriyyeti’l-âmme li’l-kitâb, III, 249; Câhız, *er-Resâilu’l-Edebiyye*, nşr. Dâru Mektebeti’l-Hilâl, Beyrut 1423, s. 313-314; Ebû İshak İbrâhîm b. Ebi’l-Hasan el-Bûnisî, *Kenzu’l-Kuttâb ve Muntahaba’l-Âdâb*, tahk. Hayât Kâre, el-Mecma’u’s-Sekâfî, Abu Dabi 2004, I, 87.

¹⁴ Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, “Kitâbu’t-Tefsîr”, 41 (3643); İbn Cinnî, *el-Hasais*, II, 10; III, 249; Said el-Efgânî, *Min Târihi’n-Nahv*, nşr. Mektebetü’l-Fellâh, s. 8; Ahmet Karadavut, “Arap Dilinde Lahnın Doğuşu”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1997, sayı: 7, s. 330; Ergüven, *Arap Dilinde Lahn’ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri*, s. 156.

¹⁵ Soner Gündüzöz, “Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine” *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1997, sayı: 9, s. 283-284; Selman Yeşil, *Harîrî’nin Lahn Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2017, s. 33.

¹⁶ Ebu Muhammed b. Abdillâh b. Müslim b. Kuteybe, *‘Uyûnu’l-Ahbâr*, Daru’l-Kitâbi’l-Arabi Beyrut 1925, II, 159.

ile konuşup hem de kazanç elde etmesini onun akli almıyor ve buna şaşkınlığını gizleyemiyor. O halde onun hayatında dil, hayatî bir öneme sahiptir ve bir kişi dili doğru kullanamıyorsa kazanç elde etmesi garip bir durumdur.

Hatalı konuşmanın garipsendiği bir başka anekdotta ise bir Arab'ın şöyle dediğine şahit olmaktadır: “*Ben Ebû Muhâcir'i salih insanlardan biliyordum. Ama bir de baktım lahn yapıyor!*”¹⁷ Bu cümleden, bedevinin doğru konuşmayı vazgeçilemez bir özellik olarak gördüğü ve bunu beceremeyen kişilerin salih olamayacağını düşündüğü anlaşılmaktadır.

Dilin düzgün kullanılmasını her şeyin üstünde tutan Araplar, dilin hatalı olarak kullanıldığı örneklerle karşılaştıklarında çok ilginç tepkiler vermişlerdir. Bu tepkilerden biri, hatalı konuşanı hizmetçi kızlara benzetmektir. Bununla ilgili bir anekdot kaynaklarda şöyle geçmektedir:

“Halid b. Safvan (ö. 133/750), Bilal b. Ebî Bürde (ö. 126/744) ile konuşurken sürekli olarak dil yanlışları yapıyordu. Bunun üzerine İbn Bürde ona şöyle çıktı: “*Hizmetçi kızlar gibi dili yanlış kullanarak mı halifeler hakkında benimle konuşuyorsun?*”¹⁸

Yukarıdaki anekdotta Halid b. Safvan'ın konuşmasının içeriğine kaynaklarda söz edilmese de muhatabı tarafından ona verilen cevapta halifeler hakkında konuştukları anlaşılmaktadır. Konumuz açısından burada dikkatimizi çeken iki nokta vardır: Birincisi hatalı konuşmanın hizmetçi kızlara yakıştırılmış olması, ikincisi ise, halifeler hakkında konuşulurken dilde hata yapmanın daha da tuhaf karşılanmış olmasıdır. Dilin yanlış kullanılmasına tepki gösteren İbn Bürde, özellikle halifeler hakkında konuşurken dili kullanmaya daha fazla önem gösterilmesi gerektiğini muhatabına aktarmıştır.

Dilin doğru kullanılmasına büyük önem veren Araplar, kusursuz bir dil kullanımı ile karşı karşıya kaldıklarında ise kendilerinden geçercesine sevinmişlerdir. Emevi halifesi Ömer b. Abdilaziz (ö. 101/720) bir adamın ihtiyacını dile getirirken kusursuz bir dil kullanması üzerine mest olmuş, “*Vallahi bu helal olan sihirdendir.*”

¹⁷ Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî, *Nesru'd-Dur fi'l-Muhâdarât*, tahk. Hâlid Abdülğani Mahfûz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, V, 183.

¹⁸ ez-Zemahşerî, *Rebî'u'l-Ebrâr*, II, 37; el-Âbî, *Nesri'd-Dür*, V, 181-182.

diyerek hayretini gizleyememiştir. Dilin hatalı olarak kullanıldığına şahit olduklarında ise, rahatsız olmuşlardır. Örneğin, Mesleme b. Abdilmelik (ö. 121/739 [?]) “Bir kişi benden bir ihtiyacını gidermemi istediğinde ihtiyacını gidermeye meylederim. İhtiyacını dile getirirken dil hataları yaptığında ise hemen ona sırtımı dönmek isterim.” der. Yine Mesleme’nin, “Birinin bana taş yedirmesi, lahn işittirmesinden daha iyidir.” sözü de dili doğru kullanmanın Arap toplumunda büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.¹⁹

İslâmi dönemden önceki devirlerde başlamak üzere dil ile ilgili olağanüstü bir hassasiyetlerinin olduğu anlaşılan Arapların, İslamiyet’ten sonra hicrî ikinci asırdan itibaren gramer kurallarının derlenip nahiv ilminin ortaya çıkmasından sonra hatalı konuşan kişilere nahiv ilmini öğrenmeleri gerektiği ile ilgili tavsiyelerde bulunmuşlardır. Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında bu konuda mensur ve manzum birçok örneğe rastlamak mümkündür. Konuyla ilgili manzum örneklerden biri şöyledir:²⁰

النَّحْوُ يَبْسُطُ مِنْ لِسَانِ الْأَلْكَنِ وَالْمَرْءُ تُكْرِمُهُ إِذَا لَمْ يَلْحَنِ

Nahiv, yabancı bir kişinin dilini düzeltir. Kişi konuşmasında hata yapmadığında kendisine saygı gösterilir.

وَالنَّحْوُ مِثْلُ الْمِلْحِ إِنْ أَلْقَيْتَهُ فِي كُلِّ ضِدِّ مِنْ طَعَامِكَ يَحْسُنُ

Nahiv, yemeğinin tatsız bölgesine attığında onu iyileştire tuz gibidir.

فَإِذَا أَرَدْتَ مِنَ الْعُلُومِ أَجْلَهَا فَأَجْلِهَا مِنْهَا مُقِيمُ الْأَلْسِنِ

İlimlerin en kıymetlisini istersen, en kıymetlisi dili düzeltendir.

لَحْنُ الشَّرِيفِ يَحْطُهُ عَنْ قَدْرِهِ وَتَرَاهُ يَسْقُطُ مِنْ لِحَاظِ الْأَعْيُنِ

Şan ve şeref sahibi biri hatalı konuştuğunda değeri azalır ve insanların gözünden düşer

وَتَرَى الدَّنَى إِذَا تَكَلَّمَ مُعْرَبًا نَالَ النَّبَاهَةَ بِاللِّسَانِ الْأَلْسِنِ

Sıradan bir kişi ise, kendini güzel ifade ederse şeref elde eder.

¹⁹ Câhiz, *er-Resâiulu'l-Edebiyye*, s. 313-314; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, VII, 269.

²⁰ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, 2/158.

Câhiz'in *el-Beyân*'ında naklettiğine göre Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749), "فإنه جمالٌ للوضع وتركه هجنةٌ للشَّرِيفِ" "*Nahiv ilmi, değeri düşük olan bir kişiyi değerli, değerli olan bir kişiyi ise daha değerli kılar.*" derken Hz. Ömer de dil yanlışlarının çoğaldığı dönemde, "*Sünnet ve ferâizi öğrendiğiniz gibi nahvi öğreniniz.*" demiştir.²¹

İbn Kuteybe'nin İbn Şübrüme (ö. 144/761)'den naklettiği aşağıdaki rivayette de saygınlığın elde edilmesi iyi bir Arapçanın öğrenilmesine bağlanmaktadır:

"Gözüne küçük görüldüğün bir kişinin gözünde büyümek istersen, gözünde büyüttüğün bir kişinin küçülmesini istersen Arapçayı öğren. Zira onu öğrenmek mantık üzerine yürümeni ve sultana yakın olmanı sağlar. İlimdeki nahiv, tenceredeki tuza, kokudaki miske benzer. Gramer kaidelerine uymak, kelamın süsüdür."²²

Yukarıdaki iyi bir dile sahip olmak için nahiv öğrenmek gerektiği ile ilgili nasihatlerin bir yansıması olarak, konuşmasında dil hatası yapan bazı meşhur âlimlerin bundan kurtulmak için nahiv ilmine yöneldikleri, hayat hikayelerini ele alan tabakât ve terâcim kitaplarında ifade edilmiştir. Bu âlimlerden bazılarının konuşma hatası nedeniyle başladıkları nahiv ilminin aynı zamanda üstadı haline geldikleri de aynı tabakat kitaplarında belirtilmektedir. Bu konuda ilk akla gelen isim, hiç şüphesiz nahiv ilmi ile adı neredeyse özdeşleşen büyük üstad Sîbeveyhi'dir. O, Hammâd b. Selem'e (ö. 167/784) okuduğu hadisin bir kelimesinde yaptığı i'rab yanlışından duyduğu üzüntü nedeniyle nahiv öğrenmeye karar vermiş ve on beş yıl kadar Halîl b. Ahmed'in yanında devam ettiği tahsil sonucunda nahiv, sarf, fonetik ve lügat konularında büyük bir üstat olmuştur.²³

Dili doğru kullanma konusundaki aşırı hassasiyet, yanlış kullanımların dikkat çekmesine, tepki almasına neden olmuş ve bu tür olaylar kaydedilerek edebiyat kaynaklarında yerini almıştır. Hatalı konuşmalara o kadar dikkat edilmiş ve kaydedilmişti ki, konuşmasında hiçbir zaman hatasına rastlanmayan, her zaman dili iyi kullanan kişiler de dikkatlerden kaçmamış ve bunlar da kaydedilmiştir.

²¹ Câhiz *el-Beyân ve't-Tebyîn*, tahk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, II, 219.

²² İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, II, 157.

²³ Hasan b. Abdullah es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, tahk. Taha Muhammed ez-Zeynî vd., nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1966, s. 35; M. Reşit Özbek, "Sîbeveyhi", *DİA*, XXXVII, 130.

Örneğin Câhiz, dilde hatasına rastlanmayan iki âlimi şu şekilde kaydetmektedir:

“Hâlid b. Hâris ve Bişr b. Mufaddal’a gelince onlar derin bilgi sahibiydiler ve dili yanlış kullandıkları vaki değildi. Aynı şekilde, Ebû Zeyd en-Nahvî ile Ebû Sâid el-Mu’allim dilinde asla lahna rastlanmayan, hatta dilleri fasih bedevi Arapların diline benzeyen kişilerdendi.”²⁴

Konuşmasında hiç lahna rastlanmayan kişilerden bazıları dikkati çekip kayda geçtikleri gibi, hiç lahn yapmayıp tek lahnına rastlanan kişiler de kaydedilmiştir. Örneğin, İbn Hamdûn, Yezîd b. el-Muhalleb’den şöyle söz etmektedir:

“Yezîd b. el-Muhalleb düzgün ve edebî konuşan biriydi. Herhangi bir lafızda hata yaptığına rastlanmamışken sonraları bir kelimedede hata yaptığı görülmüştür. Şöyle ki bir gün minberde konuşurken, Abdulhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb için وهذه الضبعة العرجاء “*Bu topal sırtlan.*” demiş ve lahna neden olmuştu. Çünkü müennesler için الضَّبْعُ, müzekkerler için الضَّبْعَان kullanılır.”²⁵

db | 429

Yukarıda ayrıntılı olarak izah edildiği üzere Arap toplumunda dil ve dili doğru kullanma konusunda büyük bir titizlik sonucunda dilbilimciler, dilde hata yapmayı adeta büyük günahlardan biri sayıp âlimlerin, kâtiplerin ve şairlerin yaptıkları basit hataları dahi tespit ediyorlar ve aleyhlerine kaydediyorlardı.²⁶ Bu nedenle klasik Arap dili ve edebiyatı kitaplarında bu tür hatalardan söz eden birçok rivayet bize intikal etmiştir.

B-Lahn Konuları

Arap Edebiyat kaynaklarında dili yanlış kullanma ile ilgili hikayeleri üç başlık altında toplamak mümkündür:

- 1- Günlük konuşmalarda yapılan lahn.
- 2- Kur’ân tilavetinde yapılan lahn.
- 3-Yazışmalarda yapılan lahn.

²⁴ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 221.

²⁵ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Hamdûniyye*, VII, 270.

²⁶ Ergüven, *Arap Dilinde Lahn’ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri*, s. 166.

1- Günlük konuşmalarda yapılan lahn

Gramer hatası olarak lahnın Cahiliye devrinde tanınmadığı, Arapların kapalı bir toplumda yaşamaları sonucu başka bir dille konuşan insanlarla çok fazla karşılaşmalarının da etkisiyle dili düzgün kullandıkları bilinmektedir. Zamanla Arapların yabancı milletlerle bir arada yaşamaları ile birlikte dilde gramer yanlışlarının arttığı da bir vakıdır. Arap olmayanlar (mevâli) Arapça konuşma becerisini sonradan edindikleri için i'râb gibi kendine has bir sistemi olan Arapçayı düzgün konuşmakta zorlanıyorlardı. Bu zorluğu aşmanın tek yolu nahiv ilmini öğrenmekti. Dolayısıyla nahiv ilmi kuralları ile ortaya çıktıktan sonra onunla en çok meşgul olup ilerleyenlerin Arap olmayanlar olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada aşağıdaki anekdot bize çok şey ifade etmektedir:

“eş-Şa'bî bir gün mevâlden bazı kimselerin nahiv ilmi üzerinde çalıştıklarını görünce onlara şöyle der: Onu (Arapçayı) her ne kadar ıslah etseniz de ilk bozanlar sizlersiniz.”²⁷

430 | db

eş-Şa'bî (ö. 104/722), Arap dilindeki bozulmanın baş müsebbibi olarak mevâliyi görmektedir. Onun bu ifadeleri, lahnın cahiliye ve İslam'ın ilk devrinde yaygın olmayıp fetihler sayesinde Arapların diğer milletlerle kaynaşmaları sonucu Arapçayı yeni konuşmaya başlayan milletler ile yaygınlaştığını doğrulamaktadır. Arap dili edebiyatının kayıt altına aldığı lahn ile ilgili rivayetlere bakıldığında örneklerin büyük çoğunluğunun İslam'ın Arap yarımadasının dışına çıktığı dönemlere ait olduğu görülür.

Mevâliyi dili bozmakla suçlayan eş-Şa'bî'nin lahna neden olan kişilere yönelttiği eleştiriler de kaynaklarda yer alır. Dili doğru kullanmak konusunda hassas biri olduğu anlaşılan eş-Şa'bî'nin lahna yönelik bir başka tepkisi şöyledir:

“eş-Şa'bî adamın birine, “Kimlerdensin?” diye sormuş, adam da, “مَنْ بَنُو عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ” cevabını vermişti. Ancak بنو kelimesini başındaki harf-i cerden dolayı mecrûr yapması gerektiği halde merfû yapmış, dolayısıyla lahna sebep olmuştu. Bunun üzerine Şa'bî, “Eğer sen gerçekten Benû Abdullah'tan olsaydın من بني عبد الله derdin.” şeklinde cevap vermek suretiyle dilde yaptığı hataya karşı onu uyarmış-

²⁷ Ahmed b. Muhammed b. Abdi'râbbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, Müfîd Ferîd Kamiha, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1983, II, 307; el-Âbî, *Nesrû'd-Dür*, V, 182.

tır.”²⁸ Bu rivayette Şa‘bî Benû Abdullah’ın lahn yapan bir kabile olmadığını da vurgulamak istemiştir. Zira lahn yaptığı için rivayetteki kişiye “onlardan değilsin” şeklinde bir tepki göstermiştir.

Yukarıdaki rivayet, günlük konuşmalarda yapılan dil hatasına güzel bir örnektir. Bu örnekteki hata, cümlenin anlamında bir bozulmaya neden olmadığı için muhatap tarafından yanlış anlaşılma ihtimali de çok azdır. Ancak klasik edebiyat kaynaklarının naklettiği bu tür örneklerin çoğunda lahn, cümlenin anlamında da bozulmalara neden olmakta ve muhatabın kast edilmeyen bir manayı anlamasına neden olmaktadır. Zürrümme (ö. 117/735) ile ilgili nakledilen aşağıdaki anekdotta bir gramer hatasının nasıl bir anlam bozukluğuna yol açtığı açık bir şekilde görülmektedir:

“Zürrümme, adamın birinin, “على فلان لعنة الله” dediğini duyar ve bunun üzerine şöyle der: “Bir defa lanet etmeyi yetersiz gördüğü için iki defa lanet etti.” Zürrümme’nin böyle demesinin sebebi, adamın لعنة الله kelimesini merfû yapacağı yerde mansûb yapmasıydı. Mansûb olunca Zürrümme adamın tesniyeyi kasederek, لعنتنا الله dediğini sanmıştı.”²⁹

db | 431

İrabin anlama doğrudan etkisi olduğu durumlarda, i‘râbı yanlış takdir etmek çoğu zaman yukarıdaki örneğe benzer bir yanlış anlamayı beraberinde getirebilir. Bir bedevi ile ilgili anlatılan aşağıdaki alıntıda da benzer bir durum görülmektedir:

“Adamın biri bedeviye, كَيْفَ أَهْلِكَ؟ diye sorar. Bedevi bu soruya, صلبا “asılarak” cevabını verir. Aslında adam bedeviye ailesinin durumunu sormuştu ancak soruyu كَيْفَ أَهْلِكَ şeklinde أَهْلٌ kelimesine merfû yaparak telaffuz edeceği yerde أَهْلِكَ şeklinde mecrûr yapmıştı. Bu durumda anlam tabii ki bedevinin anladığı gibi “Nasıl öleceğim?” şeklinde olmaktadır.”³⁰

Nahiv tarihini ele alan kaynakların hemen hepsinde, yer alan aşağıdaki hadisede de günlük konuşmalarda yapılan gramer hataları

²⁸ ez-Zemahşerî, *Rebî‘u’l-Ebrâr*, II, 36.

²⁹ el-Âbî, *Nesrî‘d-Dür*, V, 177. Mehmet Nafi Arslan, “Nevâdir Kültüründe Nahivciler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Yıl:2017, Sy. V, s. 2902.

³⁰ İbn Kuteybe, *Uyûnu’l-Ahbâr*, II, 173; el-Âbî, *Nesrî‘d-Dür*, V, 179.

rının konuşmanın seyrini hiç istenmeyen bir mecraya doğru sürükleyebileceğini göstermektedir:

“Bir gece Ebü'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/689)'nin kızı ona “gökyüzü ne kadar da güzel!” anlamını ifade etmek isteyerek, مَا أَجْمَلُ السَّمَاءِ؟ der. Ancak kurduğu cümlenin anlamı i'râb gereği “gökyüzünün neyi güzel?” şeklinde olmaktadır. Bu nedenle babası kızına, نُجُومُهَا “yıldızları” şeklinde cevap verir. Babasının verdiği cevaba bir anlam veremeyen kızı, “Ben soru sormadım. (Gökyüzünün güzelliği karşısındaki) şaşkınlığımı ifade ettim.” der. Babası ona, “O halde cümle ni مَا أَجْمَلُ السَّمَاءِ şeklinde söylemen gerekirdi.” diyerek hatasını düzeltir.”³¹

Yukarıda yer verdiğimiz örneklerde günlük konuşmalarda yapılan dil yanlışları ve bunlar sonucu yaşanan yanlış anlaşılmalara görülmektedir. Bu ve benzer nedenlerle Arap toplumunda konuşmada lahn yapmak ayıp karşılanıyor, lahn yapanlar yeriliyordu. Örneğin, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)'den nakledilen aşağıdaki rivayette lahn yapan kişinin çok ince bir şekilde yerildiğine şahit oluyoruz:

432 | db

“Adamın biri Hasan-ı Basrî'ye, “Bu adam, annesini Nabatlı bir adamla evlendirdi.” der. Bunun üzerine adam, يَا أَبَا سَعِيدٍ هَذَا مُحْرَمٌ diyerek hem i'râb hatası yapar hem de yanlış kelime kullanır. Hasan adamın dili yanlış kullanmasına şahit olduktan sonra şöyle der: “Annesini evlendiren kişinin dilinin işte böyle olmasını isterdim!”³²

Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) ile konuşan bir adamın konuşmasında sürekli yanlış yapması üzerine İbn Abbas'ın verdiği tepki çok daha ilginçtir. Konu ile ilgili aktarılan hikaye şöyledir:

“Bir adam Abdullah b. Abbas ile konuşurken birçok dil yanlışlığı yapar. İbn Abbas onu belli bir süre dinledikten sonra bir kölesini çağırarak onu azad eder. Adam İbn Abbas'a “Sana köle azad ettiren bu şükürün sebebi nedir?” diye sorar. İbn Abbas, “Yüce Allah'ın beni, senin gibi yaratmadığının şükürüdür.” diye cevap verir.”³³

³¹ Gündüzöz, *Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine*, s. 288.

³² el-Âbî, *Nesrû'd-Dür*, V, 179.

³³ Zemahşerî, *Reb'ul-Ebrâr*, II, 132.

Lahn yapan kişiler halk nezdindeki saygınlıklarını yitiriyorlardı. Daha önce imrenilerek bakılan bazı şahıslar ise lahn yaptıklarında bu onların gözden düşmelerine neden oluyordu:

“Abdumelik b. Mervan (ö.85/704), bazı dostları ile satranç oynuyordu. Şam halkından ileri gelenlerden biri onunla görüşmek için izin istedi. Halife ziyaretçisi gelmeden önce satrancın derhal kaldırılmasını istedi. Fakat ziyaretçinin lahn yaptığını duyunca: “*Lahn yapan saygıya layık değildir.*” diyerek oyunu tekrar başlatır.”³⁴

Ziyâd b. Ebîh (ö.53/673)’ten nakledilen aşağıdaki meşhur rivayette ise, konuşmada lahn yapmanın şahsiyeti zedelediği açıkça vurgulanmıştır:

“Ziyâd b. Ebîh’e, miras davası için birkaç kişi müracaat eder. İçlerinden biri Ziyâd b. Ebîh’e hitaben şöyle der: *إِنَّ أبونا مات، وإن أختنا وثبت على مال أبانا فأكله* “*Babamız öldü. Kardeşlerimizden biri mirasına çullanıp onu yedi.*” Birçok grammer hatası içeren bu cümle üzerine Ziyad, “*Şahsiyetinizden kaybetmiş olduğunuz, malî kaybınızdan çok daha fazla olmuş.*” karşılığında bulunur. Orada bulunun kadı ise daha da sinirlenerek şöyle der: “*Allah babana rahmet etmesin! Kardeşinin de canı çıksın! Kalk git buradan!*”³⁵

db | 433

Bazı yüksek makam sahiplerinin konuşmalarında lahna sebep olmaları nedeniyle saygınlıklarını yitirdikleri de ifade edilmektedir. Örneğin Harun Reşid ile ilgili rivayet edilen aşağıda hadisede halifenin lahn yaparak nasıl gözden düştüğü anlatılmaktadır:

“Ebû Revâha el-Bâhîlî’nin naklettiğine göre Said b. Sâlim şöyle demiştir: “Halife’nin huzuruna çıktım. Heybetinden çok etkilendim, heyecanlandım. Fakat konuşurken lahn yapınca gözümden düştü.”³⁶

Aşağıdaki rivayet de kahramanlar farklı olsa da yukarıdaki ile aynı mesajı içermektedir:

³⁴ Mustafa Sâdık er-Râfi’î, *Târihu Âdâbi’l-‘Arab*, nşr. Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, tsz., I, 155; Karadavut, *Arap Dilinde Lahnin Doğuşu*, s. 330.

³⁵ Câhiz *el-Beyân ve’r-Tebyîn*, II, 152.

³⁶ Ali b. Muhammed b. el-Abbas Ebu Hayyan et-Tevhidi, *el-Basâir ve’z-Zehâir*, tahk. Veddâd el-Kâdî, Dâru Sâdir, Beyrut 1408/1988, VI, 187; el-Âbî, *Nesrû’d-Dür*, V, 178-179.

“Muhammed b. el-Kâsım’ın anlattığına göre el-Asma’î şöyle demiştir: “Medine’de Malik b. Enes’in yanına gittim. Hiçbir âlimin heybeti beni onunki kadar etkilememişti. Ancak konuşurken lahn yaparak şöyle dedi: مطرنا البارحة مطراً وأبي مطراً” “Dün gece öyle bir yağmura tutulduk ki...”³⁷ Bu nedenle gözümde eski heybetinden eser kalmadı. Ona şöyle dedim: “İlimde çok ileri bir mertebeye ulaştın. Dilini de ıslah etseydin ya!” Cevap olarak bana şöyle dedi: “Rebî’a b. Abdirrahman’ı duysaydın ne derdin acaba!” Ben de (merak edip) Rebî’a’ya “Ne olmuş sana?” diye sorunca, ³⁸بَخَيْرًا بِخَيْرًا “İyi, iyi” cevabını verdi.”³⁹

Lahnı verme ile ilgili bazı rivayetler aynı zamanda Arap mizahının renkli örneklerini oluşturmaktadır. Örneğin aşağıdaki anekdotta, hastalığın sebebi sürekli olarak lahn iştimize bağlanarak mizahi bir atmosfer oluşturulmuştur:

“Kûfe’nin ileri gelen bazı şahsiyetleri İbn Ebî Leyâ’yı ziyaret eder. (Evde) Onun çok lahn yapan bir kardeşi olduğunu görürler ve onun şu cümlesinde birçok lahnına şahit olurlar: يا أخي افتح عينك حرك شفتاك كلم أبي عيسى Bunun üzerine İbn Ebi’l-Hay şöyle der: “Sanırım kardeşinin hastalığının sebebi, sürekli olarak senin bu lahnuna maruz kalmasıdır.”⁴⁰

Lahn yapan kişilerin maruz kaldıkları tepkiler nedeniyledir ki, bazı rivayetlerde kişilerin bu duruma düşmemek için başvurdukları bazı taktikler de konu edinilmiştir. Bu taktiklerden biri kelimelerin son harekesini meczûm yapmaktır. Örneğin, Câhiz *el-Beyân*’ının lahn bölümünde şöyle der:

“Mehdî b. Hüleyl (Tüm kelimelerin son harfinin harekesini meczûm yaparak) حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانٍ diyordu. Zira kendisi nahvi bilmediğinden (lahna düşmemek için) selameti vakıfta buluyordu.”⁴¹

³⁷ Cümleinin sonundaki مطراً kelimesinin muzafu’n-ileyh olarak mecrûr olması gerekirdi.

³⁸ Harf-i cer nedeniyle بِخَيْرٍ şeklinde söylenmesi gerekirdi.

³⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî, *Edebü’l-Küttâb*, nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, Kahire 1341, s. 133.

⁴⁰ es-Sûlî, *Edebü’l-Küttâb*, s. 132.

⁴¹ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 221.

Bazı âlimlerin lahna verdikleri tepkiler, nahiv ilminin diğer islami ilimleri öğrenmenin ön koşulu olduğunu düşündüklerini ihsas ettirmektedir. Örneğin, el-A'meş hadis öğrenmek için gelen bazı kişilerin, hadisten önce i'râbı öğrenmeleri gerektiğini şöyle dile getirmektedir:

"Birkaç kişi hadis öğrenme isteğiyle el-A'meş'in meclisine dahil olmak istediler. A'meş onlara، ما اليوم؟ "Hangi gün?" diye sorar. Onların içinden bir adam، الاثنين şeklinde cevap verir. el-A'meş bunun üzerine، "Önce i'râba uygun konuşmayı öğrenin de sonra hadis talep edin." diyerek hadisi öğrenmeden önce i'râbı bilmek gerektiğini vurgular."⁴²

Lahn ile ilgili rivayetlerin bazılarında, dini ilimlerin zirve isimlerine de lahn isnad edildiği görülür. Örneğin Ebû Hanife'nin konuşurken lahn yaptığı ifade edilerek şu örneğe yer verilmektedir:⁴³

"Bir adam Ebû Hanife'ye şöyle sorar: "Bir kayayı eline alıp birinin kafasına vurarak onu öldüren kişi hakkında ne dersin? Onu cezalandırır mısın?" Ebû Hanife adama şöyle cevap verir: لا، ولو ضربه بأبا قُبَيْسٍ. "Hayır. Velew ki adamı Ebû Kubeys ile vursa da ceza gerekmez."⁴⁴

Bu konuşmada lahn konusu بأبا قُبَيْسٍ kelimesindedir. Zira harf-i cerden dolayı kelimenin بأبي قُبَيْسٍ olması gerektiği düşünülmektedir. Edebiyat kaynaklarında konumuz açısından Ebû Hanife ile ilgili şu rivayet de yer alır:

"Ebû 'Amr, Ebû Hanife'nin fıkıh hakkında sohbet ederken lahn yaptığına şahit olur. Ebû Hanife'nin sözlerini beğenir ancak yaptığı lahn hoşuna gitmez ve şöyle der: "Ne güzel bir konuşma! Bir de dil açısından doğru olsa!" Sonra da Ebû Hanife'ye dönerek şöyle der: "Dilini düzeltmeye bütün insanlardan daha çok muhtaçsın."⁴⁵

Bazı kaynaklarda Ebû Hanife'nin lahn yaptığı لحن şeklinde mübalağa sigasıyla ifade edilmiş olsa da kaynaklarda yukarıdaki iki örnekten başka bir rivayete rastlanmamıştır. İkinci örnekte Ebû

⁴² ez-Zemaşşerî, *Rebî'u'l-Ebrâr*, II, 33.

⁴³ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, II, 310.

⁴⁴ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, II, 311

⁴⁵ el-Âbî, *Nesrü'd-Dür*, V, 182.

‘Amr’a nisbetle onun konuşmada lahn yaptığı ifade edilmiş ancak hangi kelimelerde nasıl lahn yapıldığına değinilmemiştir. Birinci örnekte بأبا فُبَيْس şeklinde lahna konu olan kelimeye gelince, güçlü delillere dayanan görüşlere göre bu kelimeye lahn yoktur. Zira أبا فُبَيْس kelimesi dağın özel ismi olup künye değildir. Dolayısıyla başına gelen harf-i cer nedeniyle yâ ile mecrûr olması gerekmez. Fesâhette şüphe bulunmayan İbn Abbâs tarafından da Kelimenin bu şekilde okunduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca Hâris b. Ka’b lehçesine dayandırılarak da بأبا فُبَيْس kelimesinde lahn olmadığı söylenmiştir. Zira bu lehçeye göre tesniye kelimelerin nasb ve cer durumunda i’râb durumları aynıdır.⁴⁶ Bu lehçenin sahih olduğunu belirten el-‘Aynî de imamın cümlesinin doğru olduğunu bazılarının cehalet ve taassuplarından dolayı ona lahn isnat ettiklerini ifade eder.⁴⁷

Yukarıdaki yer verilen gerekçelerin her ikisine göre بأبا فُبَيْس kelimesinde lahn olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kelimenin dağın özel ismi olmasından dolayı bu şekilde i’râb edildiğini ifade eden ilk görüş, daha çok tercih edilmiştir.⁴⁸ Dolayısıyla Ebû Hanife’nin kesin olarak lahn yaptığı somut bir örneğe sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Hanbeli mezhebi imamlarından eş-Şîracî’nin lahn yaptığı hakkında da şöyle bir anekdot aktarılır:

“eş-Şîracî Hanbeli mezhebi imamlarındandı. Gittiği mes-citte bir cenaze olduğunu görür. Orada gördüğü geçimsiz bir nahivciye مَنِ الْمُنَوِّفِي “Ölen kim?” diye sormak isterken bunu مَنِ الْمُنَوِّفِي؟ “Öldüren kimdir?” diye sorar. Nahivci bu soruya “Allah” diye cevap verir. eş-Şîracî onun yakasından tutarak “Zındık” diye bağırır ve onu dönemin emniyet birimine şikayet eder.”⁴⁹

Kaynaklarda lahn ile ilgili olarak zikredilen ancak bunların lahn değil, kekemelik, anadil farklı olduğu için bazı harfleri söyleyeme vb. durumlardan kaynaklı olduğunu düşündüğümüz bazı rivayetler de nakledilmektedir. Kaynaklarda lahn ile ilgili olarak yer verilen şu anekdot gibi:

⁴⁶ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, VII, 266.

⁴⁷ Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-‘Aynî, *el-Makâsîdu'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şurûhi'l-Elfiyye*, thk. Ali Muhammed Fâhir vd., Dâru's-Selâm, Kahire 2010, I, 194.

⁴⁸ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, VII, 266.

⁴⁹ el-Âbî, *Nesrû'd-Dür*, V, 182; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, IX, 449.

“Basra’lı birinin ظمياء isimli bir cariyesi vardı. Ancak Basra’lı, bu cariyeyle sürekli ضمياء diyerek çağırırdı. İbnü’l-Mukaffa (ö.142/759) bunu duyunca kendisine, ismi doğru telaffuz etmesini söyler. Ancak iki veya üç defa telaffuz edişinde yine de yanlış yapar ve her defasında İbnü’l-Mukaffa kendisini uyarır. Sonunda adam sinirlenerek: “Cariye benim değil mi? İstedğim gibi çağırırım. Sana ne?” cevabını verir.⁵⁰

Bu hikayedeki kişinin, cariyesinin ismini doğru söyleyememesi bir lahn eseri değil de ظ Harfini telaffuz edememesinden kaynaklanmış görünmektedir. Şu hikayede de benzer bir durum açıkça görülmektedir.⁵¹

“Ziyâd en-Nabatî, nahivci olmakla birlikte cimri ve dili düzgün kullanamayan birisidir. Kölesine gelmesi için seslenir ancak kölesi onu duymaz ancak üçüncü seslenişinde cevap alınca ona şöyle der: “فَمِنْ لَدُنْ دَاوُتْكَ إِلَى أَنْ قُلْتَ لَبِّي” “Aslında şöyle demek istiyordu: مِنْ لَدُنْ دَعْوَتِكَ إِلَى أَنْ أُجِيبْتَنِي مَا كُنْتَ تَصْنَعُ. Deminden beri seni çağırıyorum. Ne yapıyordun?”⁵²

db | 437

Hikayede düzgün konuşmadığı söylenen kişi Nabatlı olup yabancıdır. Dolayısıyla onun ‘ayn harflerini telaffuz edememesi, ‘ayn yerine hemze harfini telaffuz etmesi söz konusudur. Aşağıdaki olayda da mevâli den olan kahramanın ح ve ع harflerini söyleyememesi görülmektedir.⁵³

Ziyâd’ın kölesi bir gün Ziyâd’a “Bize bir yaban eşeği hediye ettiler.” demek isterken “أهدوا لنا حمار وحش” der. Ziyâd, “Ne biçim konuşuyorsun sen? Yazıklar olsun!” deyince köle, hatasını عيرا (Merkeplerin hem yabani hem de evcil olanları için kullanılır) demek suretiyle değiştirmek isteyerek, “أهدوا إلينا أيرأ” “Bize bir eyr (müstehcen) hediye ettiler.” der. Bunun üzerine Ziyâd, “Birincisi daha iyiydi.” karşılığında bulunur.⁵⁴

Yusuf b. Halid es-Semtî (ö.190/806), ‘Amr b. ‘Ubeyd’e şöyle bir soru sorar: “ما تقول في نجاجة دُبحت من قفاها؟” “Boynundan kesilen bir

⁵⁰ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 211.

⁵¹ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 213.

⁵² Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 147.

⁵³ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 213

⁵⁴ Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâtü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*, nşr. Dârü’l-Kütüb ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, Kahire 1423, III, 382.

tavuk konusunda ne dersin?” Amr ona, “Düzgün söyle” der. es-Semtî bu defa من فقاؤها der. ‘Amr onu tekrar uyarır. es-Semtî, bu defa da من فقاؤها der. Artık sabrı tükenen ‘Amr, “Amr, “deyiver de kurtul” cevabını verir.⁵⁵

Yukarıdaki anekdotta geçen es-Semtî lahn konulu rivayetlerde adı sık geçen kahramanlardan biri gibi görünmektedir. Onun أشدُّ هذا أحمرُّ من (Şu, şundan daha kırmızıdır) demek isterken, من هذا dediği, yine حتى يشجُّه لا، demek isterken fiilin hareketini yanlış telaffuz ederek حتى يشجُّه لا، dediği rivayet edilmektedir.⁵⁶

1- Kur’ân Tilavetinde Yapılan Lahn

Klasik Arap edebiyatında lahn ile ilgili olarak yer verilen rivayetlerin bazıları Kur’ân ayetlerini lahn yaparak okuma ile ilgilidir. Bu konuda gelen meşhur rivayetlerden biri şöyledir:

“Hz. Ömer zamanında bir Bedevî, sahabeye gelerek Kur’ân öğrenmek istediğini belirtmiş, bunun üzerine sahabeden biri, kendisine Tevbe Suresi’ni öğretmiş, ancak surenin, إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ “Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır.”⁵⁷ ayetine gelince رَسُولٌ kelimesini mecrûr okumuş dolayısıyla ayetin anlamı, “(hâşâ) Allah müşriklerden beri olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v)’den de beridir” haline gelmiştir. Bunu duyan Bedevî: “Allah gerçekten Resulünden beri midir? Eğer Allah, Resulünden beraat etmişse, ben haydi haydi beraat ederim” der. Bu haber Hz. Ömer’e ulaştıca, bedevîyi çağırıp ona ayetin doğrusunu öğretir.”⁵⁸

Şu hikayede de lahn ile okunan bir ayetin nasıl bir anlam değişikliğine yol açtığı anlatılmaktadır:

“Bir imamın وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin.”⁵⁹ ayetini وَلَا تَنْكِحُوا şeklinde⁶⁰ okuduğunu bedevinin biri işitince, “Sübhanallah! Bu iş İslam’dan önce kötü bir şeydi. İslam’dan sonra nasıl olabilir ki?” der. Ona

⁵⁵ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 212.

⁵⁶ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 146.

⁵⁷ Tevbe, 9/3.

⁵⁸ el-Efgânî, *Min Târîhi’n-Nahv*, s. 9.

⁵⁹ Bakara, 2/221.

⁶⁰ Bu durumda, “Ey Erkekler! İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle evlenmeyin” şeklinde yanlış bir anlam ortaya çıkmaktadır.

ayette lahn yapıldığı, fiilin *وَلَا تُنْكِحُوا* şeklinde olması gerektiği ifade edilince bedevi sinirlenerek şöyle der: “Allah onun belasını versin! Bir daha onu imam yapmayın. Allah’ın haram kıldıklarını helal kılıyor.”⁶¹

Yukarıdaki rivayet Câhiz tarafından, başka bir ayette yapılan lahn ile birlikte Sâbiku’l-A’mâ’ya nisbet edilerek şöyle aktarılmaktadır:

“Sâbiku’l-A’mâ, *هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ*, “O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah’tır.”⁶² ayetinde geçen *الْمُصَوِّرُ* (şekil veren) kelimesini *الْمُصَوَّرُ* (şekil verilen) şeklinde ism-i meful olarak okur. Bunun üzerine İbn Câbân, onunla karşılaştığında şöyle der: “Kendisyle Allah’a ortak koştuğun harfin suçu neydi?” Aynı kişi, *وَلَا تُنْكِحُوا* ayetini *وَلَا تُنْكِحُوا* şeklinde okur. Bunun üzerine İbn Câbân, “İman etseler de onlarla evlenmeyiz.” der.⁶³

Lahn özellikle Kur’ân ayetleri söz konusu olduğunda daha büyük bir kusur sayılmıştır. Zira burada ilahî kelamın anlam değişmesine maruz kalması söz konusudur. Bu nedenle ayetlerde yapılan lahn ile ilgili bize gelen bazı rivayetlerde lahn yapan kişinin lahnını inkar ettiği ve farklı i’râb vecihleriyle (gramatik yorumlarla) okumasının doğru olduğunu ispatlamaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin, aşağıdaki anekdot bu açıdan oldukça çarpıcıdır:

“Basra emiri, *إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ* ayetinde geçen *مَلَائِكَتَهُ* kelimesini mansûb okuyacağı yerde merfû okuyordu. Kendisine lahn yaptığı bildirilince (o bunu kabul etmeyip) nahivcileri çağırarak onlara, “(okuyuşumun nahiv açısından doğru olduğuna dair) bir açıklama bulun.” emrini verir. Nahivciler, “Kelimeyi *نِ*’nin konumuna atfederiz. Zira bu kelime mübteda ve haberin başına geldiğinden konumuna atfedilince merfû olması gerekir.” diyerek nahiv açısından oldukça zorlama bir yorumda bulundular. Onların bu yorumu Emir’in hoşuna gider. Sırf, “Emir hata yaptı.” demesinler diye okuyuşunda ısrar eder.”⁶⁴

⁶¹ İbn Kuteybe, *Uyûnu’l-Ahbâr*, II, 160.

⁶² Haşr, 59/24.

⁶³ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, II, 219; el-Âbî, *Nesrü’d-Dür*, V, 181.

⁶⁴ Ebû’l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *Emâli’z-Zeccâcî*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, Beyrut 1407/1987, s. 226.

Aynı rivayet *Nesru'd-Dür* adlı eserde şu şekilde nakledilmektedir: “Muhammed b. Süleyman el-Hâşimî hutbede *إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ* ayetindeki *وَمَلَائِكَتَهُ* kelimesini merfû olarak okuyordu. Lahn yaptığı söylenince, “*Ona bir irâb vechi bulun.*” diyerek yanlış yaptığını kabul etmedi.”⁶⁵

Rivayetin bir başka versiyonu ise oldukça değişiktir. Aşağıdaki varyantında Emir in dediğini yapmayı okuyuşun yanlış olduğunu cesaretle emire söyleyen bir nahivciden söz edilmekte ve bir emirin değil peş peşe gelen iki emirin aynı ayeti yanlış okuduğu anlatılmaktadır. Buna göre hadiseyi yaşayan el-Ahfeş'tir ve durumu şöyle aktarmaktadır:

“Basra Emiri *إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ* ayetinde *وَمَلَائِكَتَهُ* kelimesini merfû okuyordu. Yanına giderek bu yanlış konusunda kendisini uyardım ve ona nasihatte bulundum. “*Emirlerinize lahn mı nispet ediyorsunuz?*” diyerek beni tehdit etti. Daha sonra bu emir görevden ayrıldı ve yerine Muhammed b. Süleyman el-Hâşimî geçti. Ancak o da diğerinden öğrenmiş gibi *وَمَلَائِكَتَهُ* kelimesini merfû okuyordu. İçimden, “*Bu emir Hâşimî'dir. Ona nasihatte bulunmak vaciptir.*” dedim. Ancak onun da ilk emirin verdiği tepkiyi vermesinden korktum. Bütün cesaretimi toplayarak yanına gittim. Onu odasında kardeşi ve hizmetçileriyle birlikte buldum. Kardeşi ve hizmetçilerinin çıkmasını sağlayarak onunla baş başa konuştum ve dedim ki: “*Allah emiri ıslah etsin! Siz ehl-i beytsiniz. Risâlet ve fesâhetin kaynağı siz iken إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ* ayetindeki *وَمَلَائِكَتَهُ* kelimesini merfû okuyorsunuz. *Bu okuyuş yanlıştır ve hiçbir vechi/yorumu yoktur.*” Bunun üzerine emir, “*Allah razı olsun. Yanlışımın farkına vardım ve öğüdümü aldım.*” diyerek bana teşekkür etti. Oradan ayrılmış ve tam merdivenin yarısına varmış bulunduğum sırada biri arkamdan seslenerek durmamı istedi. Kardeşinin, emiri bana karşı kıskırtmış olmasından korktum. (Ancak korktuğum olmadı aksine) arkamdan seslenen kişi, emirin bana bir katur, bir köle, 10.000 dirhem ve bir sandık elbise hediye ettiğini söylüyordu. (Hediyelerimle birlikte) büyük bir sevinçle oradan ayrıldım.”⁶⁶

⁶⁵ el-Âbî, *Nesru'd-Dür*, V, 182.

⁶⁶ ez-Zeccâcî, *Emâli'z-Zeccâcî*, s. 226-227; Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab*, tahk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1818/1997, X, 316-317.

Yukarıdaki rivayetlerin birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Zira bazı rivayetlere göre el-Hâişimî yanlış okuduğunu kabul etmemiş ve ısrarla hatalı okuyuşunu sürdürmüştür. Son rivayette ise yanlış okuduğunu kabul ederek hatasını düzeltmiştir. Ancak bu son rivayette çelişkinin nereden kaynaklandığına dair işaretler de vardır. Bu rivayete göre ayeti yanlış okuyup yanlışında ısrar eden aynı emir değil başka biridir.

Zikredilen örneklerden Arap toplumunda hoş karşılanmayan ve müsamaha gösterilmeyen lahnın yöneticilere asla yakıştırılmadığı ve onlar tarafından yapınca daha çok ayıp sayıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum yöneticiler üzerinde büyük bir tedirginlik ve korkuya neden olmuş gibi görünmektedir. Bu korku halife Abdülmelik b. Mervân (ö. 85/704)'ın "kürsülere çıkmam ve orada lahn yapma endişesi beni ihtiyarlattı."⁶⁷ sözünde açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayetler ile ilgili lahn, daha büyük bir kusur sayıldığı için olmalı, bu konuda gelen rivayetlerin çoğunda lahna neden olan kişiler lahn ettiklerini kabul etmeyip onları yorumlama yoluna gitmek istemişlerdir. Lahn ile ilgili nakillerde ismi sürekli olarak karşımıza çıkan Haccâc ile ilgili bu konuda gelen rivayetlerde de lahn yapma endişesi ve lahnı bertaraf etme çabası göze çarpmaktadır. Fasih konuşan ve belağatı çok seven Haccâc'ın, lahn yapmaktan çok korktuğu nakledilen rivayetlerden hissedilmektedir. Bir ayeti okurken yaptığı lahnı henüz okuma esnasında fark etmesi üzerine bunu bertaraf etmek için Kur'ân'da bir harfi hafifletmeyi dahi göze aldığını gösteren şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

"Haccâc 'Âdiyât suresini okurken, surenin sonundaki ayeti *أَنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ* şeklinde *أَنَّ*'nin hemzesini meftûh olarak okur. Devamında gelen *لَخَبِيرٌ* kelimesinin başında yer alan lam harfini fark edince, bu harften önce gelen *ئِ*'nin hemzesinin mutlaka meksûr okumak gerektiğini anlar. Bu durumdan kurtulmak için, söz konusu kelimenin başındaki lam harfini hafifleterek ayeti, *أَنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ* şeklinde okur."⁶⁸

Haccâc'ın yukarıdaki hatası, onu bir şekilde bertaraf etme çabasına rağmen gözlerden kaçmamış ve bu hatasıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Rivayette Haccâc'ın bizzat kendisinin lahn yaptığını

⁶⁷ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, II, 308; Muhammed en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi fînûni'l-Edeb*, nşr. Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâiki't-Târihiyye, Kahire, 1423, II, 25.

⁶⁸ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, II, 160.

fark ettiğini ve bunu düzeltmek için girişimde bulunduğunu görmekteyiz. Ancak öyle anlaşılmaktadır ki, yaptığı dil yanlışının fark edilip edilmediğini merak etmekte ve fark edildiği yönünde bir kaygı taşımaktadır. Zira kendisi bir gün Yahya b. Ya‘mer’e (ö. 129/747) “Benim hiç dilde yanlış yaptığıma şahit oldun mu?” şeklinde bir soru yöneltmiş İbn Ya‘mer bu soruya başta cevap vermek istememiş ancak Haccâc ısrar edince de, “Evet, إِنَّ okuman gereken yerde أَنْ okuyorsun.” şeklinde cevap vermiştir.⁶⁹

Görünüşe göre Haccâc, lahn yapmamak için olağanüstü bir çaba göstermekte ve bu konuda sürekli bir endişe taşımaktadır. Zira o bir başka rivayette yine İbn Ya‘mer’e, “Beni hiç hatalı konuşurken duyuyor musun?” şeklinde bir soru yönelterek güvenilir bir dilciden hata yapmadığını duyma ihtiyacı hissetmiş ve böylece endişesinden kurtulmak istemiştir. Ancak lahn yapmama konusundaki aşırı hassasiyetine rağmen bunu başaramadığını aynı rivayetin devamından anlamaktayız. Çünkü Yahya b. Ya‘mer bu soruya, “Emir insanların en fasih konuşanıdır.” şeklinde kaçamak bir cevap vermekte, ısrarlar karşısında ise Haccâc’ın dil hatasını yüzüne söylemektedir. Rivayetin devamı şöyledir:

Haccâc: “Tekrar soruyorum. Beni lahn yaparken duyuyor musun?” diye ısrar edince, İbn Ya‘mer şöyle der: “Bir harfte hata ediyorsunuz.” Haccâc : “Nerede?” deyince, İbn Ya‘mer: “Kur‘ân’da” cevabını verir, Haccâc: “Bu ona karşı saygısızlık olur. O hata nedir?” diye sorunca İbn Ya‘mer: “Siz (Tevbe Sûresi 24. ayetini) şöyle okuyorsunuz:

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبُّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

Halbuki أَحَبُّ olarak okuduğunuz kelimeyi, أَحَبُّ şeklinde mansûb okumanız gerekir” cevabını verir. Muhtemelen Haccâc, ayet uzun olduğu için كَانَ ile başladığını unutmuştu. Bunun üzerine şöyle der: “Doğru söylüyormuşsun, benim dilde hata yaptığımı hiç duymamışsın.”⁷⁰

⁶⁹ Muhammed b. Yezid el-Müberred, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1994, I, 222.

⁷⁰ Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Ebâr, *İ'tâbü'l-Küttâb*, tahk. Sâlih el-Eşter, Matbû'âtu Mecmai'l-Luğati'l-'Arabiyye, Dimaşk 1961, s. 54-55; el-Efğânî, *Min Târihi'n-Nahv*, s. 12; Ergüven, *Arap Dilinde Lahın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri*, s. 170-171.

Bu örnekte Haccâc'ın lahn yaptığı halde kabul etmediği görülmektedir. Zira cevabından “*bunu başka bir yerde söylediğini duymayayım*” şeklinde bir tehdit anlamı çıkmaktadır. Nitekim Arap edebiyatçıları onun yaptığı dil hatalarını gizlemede kararlı olduğunu ve yanlışını yakalayan kişileri kendisinden uzaklaştırdığını ifade etmektedir. Örneğimizde yer verilen yanlışını kendisine söyleyen İbn Ya'mer'i de Horasan'a sürmüştür.⁷¹ Lahn konusundan söz eden kaynaklarda onun *إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ* “*Şüphesiz ki biz suçlulardan intikam alıcımız.*”⁷² ayetini de *إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمِينَ* şeklinde lahn ile okuduğu kayıtlıdır.⁷³

2- Yazışmalarda Yapılan Lahn

Konuşmanın gramer kurallarına uygun olması gerektiği konusunda gösterilen hassasiyet yazıda daha fazla gösterilmiş, yazıda lahn yapılmasına asla müsamaha gösterilmemiştir. Bu anlayış, klasik Arap edebiyatında yer alan şu söz ile bir ilke haline getirilmiş gibidir: *اللحن في الكتاب، أقبیح منه في الخطاب* “*Yazıda yapılan lahn, konuşmada yapılan lahndan daha çirkindir.*”⁷⁴ Konuşmada bazı gerekçelerle lahnın makul karşılanmasına karşılık yazıda lahn yapmanın kesinlikle uygun olamayacağı şu sözde ifadesini bulmuştur: *وأكثر العلماء يلحن في كلامه لئلا ينسب إلى النقل والبعض، فأما في الكتاب وإنشاد الشعر فإن ذلك قبيح غير جائز* “*Konuşmalarının ağır ve bıktırıcı olmaması için âlimlerin çoğu konuşmalarında lahn yapmışlardır. Kitâbet ve şiir inşâdında ise bu çirkin olup kesinlikle caiz değildir.*”⁷⁵

Yukarıda ifade edilen hassasiyetin bir sonucu olarak devlet teşkilatları arasındaki yazışmaları icra eden kâtiplerin Arapça'yı çok iyi kullanmaları, en küçük bir dil hatasına meydan vermemeleri gerekiyordu. Öyle ki yazışmalarda lahna neden olanlar konuşmada lahna yer verenlere göre çok daha ağır bir şekilde cezalandırılıyordu. Örneğin, yazıda yapılan ilk lahn olarak gösterilen aşağıdaki olayda lahna neden olan katibin kırbaç cezası aldığı zikredilmektedir:

“Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (ö. 44/665) bir mektup almıştı. Mekup *مِنْ أُو موسى* şeklinde bir gramer hatası ile başlıyordu. Çünkü *أبو* kelimesinin merfû değil,

⁷¹ el-Efğânî, *Min Târihi'n-Nahv*, s. 12.

⁷² Secde, 32/22.

⁷³ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye*, VII, 269; Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 218; el-Âbî, *Nesrü'd-Dür*, V, 182.

⁷⁴ es-Sûlî, *Edebü'l-Küttâb*, s. 130.

⁷⁵ es-Sûlî, *Edebü'l-Küttâb*, s. 130.

harf-i cerden dolayı mecrûr yazılması gerekiyordu. Bun üzerine Hz. Ömer, el-Eş'arî'den ceza olarak katibin kamçılanmasını istedi.⁷⁶

Kitabette lahn yapanlara en ağır cezaları veren örnekler Haccâc'dan gelmiştir. Nakledildiğine göre Haccâc bir katibin yazısında lahn görünce parmağının kesilmesini emretmiştir.⁷⁷ Bu tür rivayetlere bakıldığında Ömer b. Abdilaziz'in de yazışmalarda lahna karşı sert cezalara başvurduğu anlaşılmaktadır. Onun lahna karşı tepkisini gösteren rivayetlerden biri şöyledir:

“Ömer b. Abdilaziz'in görevlilerinden biri ona bir mektup yazar. Mektupta lahn yapıldığını gören halife, görevlinin kendisine getirilmesini ister ve onun kırbaçlanmasını emreder.”⁷⁸

İshak b. İbrahim, katibi Meymûn b. İbrahim'e bir mektup yazdırır. Mektup Me'mûna gönderilecektir. Me'mûn mektupta وهذا المال مالا cümlesini görünce parmağının kesilmesini emretmiştir.⁷⁷ Bu tür rivayetlere bakıldığında Ömer b. Abdilaziz'in de yazışmalarda lahna karşı sert cezalara başvurduğu anlaşılmaktadır. Onun lahna karşı tepkisini gösteren rivayetlerden biri şöyledir:

“Ömer b. Abdilaziz'in görevlilerinden biri ona bir mektup yazar. Mektupta lahn yapıldığını gören halife, görevlinin kendisine getirilmesini ister ve onun kırbaçlanmasını emreder.”⁷⁸

İshak b. İbrahim, katibi Meymûn b. İbrahim'e bir mektup yazdırır. Mektup Me'mûna gönderilecektir. Me'mûn mektupta وهذا المال مالا cümlesini görünce parmağının kesilmesini emretmiştir.⁷⁷ Bu tür rivayetlere bakıldığında Ömer b. Abdilaziz'in de yazışmalarda lahna karşı sert cezalara başvurduğu anlaşılmaktadır. Onun lahna karşı tepkisini gösteren rivayetlerden biri şöyledir:

“Ömer b. Abdilaziz'in görevlilerinden biri ona bir mektup yazar. Mektupta lahn yapıldığını gören halife, görevlinin kendisine getirilmesini ister ve onun kırbaçlanmasını emreder.”⁷⁸

İshak b. İbrahim, katibi Meymûn b. İbrahim'e bir mektup yazdırır. Mektup Me'mûna gönderilecektir. Me'mûn mektupta وهذا المال مالا cümlesini görünce parmağının kesilmesini emretmiştir.⁷⁷ Bu tür rivayetlere bakıldığında Ömer b. Abdilaziz'in de yazışmalarda lahna karşı sert cezalara başvurduğu anlaşılmaktadır. Onun lahna karşı tepkisini gösteren rivayetlerden biri şöyledir:

“Ömer b. Abdilaziz'in görevlilerinden biri ona bir mektup yazar. Mektupta lahn yapıldığını gören halife, görevlinin kendisine getirilmesini ister ve onun kırbaçlanmasını emreder.”⁷⁸

444 | db

Sonuç

Cahiliye toplumundan başlamak üzere klasik Arap edebiyatı kaynaklarında dili doğru kullanmaya önem verildiğini gösteren örnekler yer almaktadır. Dili yanlış kullanmaya ait örneklerin ise Cahiliye döneminden sonra zuhur ettiği görülmektedir. Bu durum, Arapların o dönemde kapalı bir toplum olarak yabancı dillerin etki-

⁷⁶ ez-Zemaşşerî, *Reb'û'l-Ebrâr*, II, 26; Karadavut, *Arap Dilinde Lahnın Doğuşu*, s. 331-332; Ergüven, *Arap Dilinde Lahnın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri*, s. 162.

⁷⁷ ez-Zemaşşerî, *Reb'û'l-Ebrâr*, II, 33.

⁷⁸ ez-Zemaşşerî, *Reb'û'l-Ebrâr*, II, 33.

⁷⁹ es-Sûlî, *Edebü'l-Küttâb*, s. 129.

sinden uzak bulunmalarına bağlanır. Bununla birlikte Cahiliye döneminde yazı yaygın olarak kullanılmadığından edebî ürünler asırlarca sözlü rivayet biçiminde aktarılmıştır. Dolayısıyla o dönemde dili yanlış kullanma ile ilgili örnekler var ise de muhtemelen günümüze ulaşmadan unutulmuş ve kaybolmuştur. Sonraki dönemlerde lahn ile ilgili birçok rivayet günümüze ulaşmıştır.

Arap edebiyatçıları dilde yapılan hataları kayıt altına alarak eserlerine almışlardır. Bu hatalar, birçok edebiyat eserinde dağınık konu başlıkları altında bulunabileceği gibi, bazen de müstakil bir bölüm olarak da yerini almıştır. Edebiyat eserlerinin lahn bölümlerinde dilde yapılan hatalar ile ilgili rivayetler bir araya getirilmiştir. Lahn ile ilgili rivayetlere bakıldığında bunların günlük konuşmalarda, Kur'ân ayetlerini okumada ve yazıda olmak üzere üç mecrada gerçekleştiği tespit edilmiştir. Rivayetlerin içeriğine bakıldığında lahn yapmanın asla kabul edilmediği, lahn yapan kişilerin azarlandığı, gözden düştüğü ya da cezalandırıldığı görülmektedir.

Lahn ile ilgili rivayetlerde, mütekellimin lahn yapınca muhatabın da sözü yanlış anladığı sürekli olarak vurgulanmıştır. Bu tür rivayetlerin önemsenip kayıt altına alınmış olmasının nedenini de bu husus oluşturmuş olmalıdır. Günlük konuşmalarda lahn nedeni ile doğan yanlış anlaşılmalara kimi zaman büyük tartışmalara neden olurken kimi zaman da mizahî durumların yaşanmasına sebep olmuş ve edebiyat malzemesi olarak kaynaklarda yerini almıştır. Kur'ân ayetleri ile ilgili rivayetlerde ise lahnın Allah kelamında anlamı nasıl ters yüz edebileceğine dikkat çekilmiştir.

Kaynakça

- Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn, *Nesru'd-Dur fi'l-Muhâdarât*, thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Arslan, Mehmet Nafi, "Nevâdir Kültüründe Nahivciler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Yıl:2017, sayı. V.
- 'Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Makâsîdu'n-Nahviyye fi Şerhi Şevâhidi Şurûhi'l-Elfiyye*, thk. Ali Muhammed Fâhir vd., Dâru's-Selâm, Kahire 2010.
- Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hânci, Kahire 1818/1997.
- Bûnisî, Ebû İshak İbrâhim b. Ebi'l-Hasan *Kenzu'l-Kuttâb ve Muntahaba'l-Âdâb*, thk. Hayât Kâre, el-Mecma'u's-Sekâfi, Abu Dabi 2004.
- Câhiz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr, *er-Resâilu'l-Edebîyye*, nşr. Dâru Mektebet-i Hilâl, Beyrut 1423.
- _____, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hânci, Kahire.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, Dâru'l-'İlm li'l-Melâîyin, Beyrut 1987.
- Demirayak, Kenan; Selami Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, Erzurum 2001.
- Ebu Hayyân et-Tevhidi, Ali b. Muhammed b. el-Abbas, *el-Basâir ve'z-Zehâir*, thk. Veddâd el-Kâdî, Dâru Sâdır, Beyrut 1408/1988.
- Efgânî, Said, *Min Târihi'n-Nahv*, nşr. Mektebetü'l-Fellâh.
- Ergüven, Şahabettin, *Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri*, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI, sayı: XI, 2007/1, (ss. 155-183).
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Avd, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2001.
- Gündüzöz, Soner, "Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine" *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1997, sayı: 9.
- _____, *Şâz*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, XXXVIII, İstanbul 2010.
- _____, "Kur'an'da Yerleşik Gramer Kurallarına Aykırı Dil Yapıları Ve Kur'an'ın Lehçe Haritası Üzerine Bir İnceleme (I)", *Nüşa*, İstanbul 2002, Sayı: 6.
- el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik el-Müttâkî, *Kenzü'l-'Ummâl fi Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl*, "Kitâbu'l-'İlm", 1 (29344), thk. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Saka, Müessesetü'r-Risâle, 1981,
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî, *Zehrü'l-Âdâb ve Semerü'l-Elbâb*, Daru'l-Ceyl Beyrut, tsz. İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhammed, *el-'İkdü'l-Ferîd*, Müfid Ferîd Kamiha, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osâmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasais*, el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-'âmme li'l-kitâb, tsz.
- İbn Hamdûn, Muhammed b. Hasan, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, thk. İhsân Abbâs-Bekr Abbâs, Dâr-u Sâdır, Beyrut 1996.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed b. Abdillâh b. Müslim, *Uyûnu'l-Ahbâr*, Daru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut 1925.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî, *Lisânu'l-'Arab*, nşr. Dâru Sâdır, Beyrut 1414.
- İbnü'l-Ebâr, Muhammed b. Abdillâh *İ'tâbü'l-Küttâb*, thk. Sâlih el-Eşter, Matbû'âtu Mecma'i'l-Lluğati'l-'Arabiyye, Dimaşk 1961.
- Müberred, Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1994.
- Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdullâh, el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâtü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, nşr. Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1423.
- Nüveyrî, Muhammed, *Nihayetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, nşr. Dâru'l-Kütübî ve'l-Vesâiki'l-Târiyye, Kahire, 1423.
- Özbalıççı, M. Reşit, "Sibeveyhi", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009.
- Râfî'î, Mustafa Sâdık, *Târihu Âdâbi'l-'Arab*, nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, tsz.
- Sîrâfî, Hasan b. Abdullâh, *Ahbâru'n-Nahviyyine'l-Basriyyîn*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî vd., nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1966.
- Sûlî, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ, *Edebü'l-Küttâb*, nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, Kahire 1341.
- Şelekânî, Abdülhamit, *el-A'râbu'r-Ruvât*, el-Münşetü'l-'Amme li'n-neşri ve't-Tevzî'i ve'l-İlân, Trablus 1982.
- Yeşil, Selman, *Harîrî'nin Lahn Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2017.
- Zebidî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, Dâru'l-Hidâye, tsz.,

Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk, *Emâli'z-Zeccâcî*, nşr. Abdüsselâm M. Hârun, Beyrut 1407/1987.
Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer, *Rebî'u'l-Ebrâr ve Nusûsu'L-Ahbâr*, thk. *Abdalemîr Mihnâ*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut 1992.

